

LBRIS

We know
books

**IOANA CONSTANTIN-BERCEAN
MATEI BLĂNARU
(COORDONATORI)**

TURCIA LA CENTENAR. QUO VADIS?

**Geopolitică, economie,
provocări interne și externe**

**EDITURA
INSTITUTULUI DE ȘTIINȚE POLITICE
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
„ION I. C. BRĂȚIANU“**

București, 2023

CUPRINS

Cuvânt-înainte	7
Prefață	9

IDENTITATE, GEOPOLITICĂ ȘI IMPERIU

Dan Dungaciu – Adio, dar rămân cu tine... Memoria imperială, islamizarea moștenirii lui Atatürk și moștenirea lui Erdoğan	15
Ioana Constantin-Bercean – Identitatea Turciei moderne între secularism și religie	29
Lucian Dumitrescu – Marea strategie a Turciei la Marea Neagră. Principalele diferențe față de România ...	41
Matei Blănaru – Doctrina <i>Patria Albastră</i> și militarizarea Turciei. De la neo-otomanism <i>soft power</i> la neo-otomanism <i>hard power</i>	71
Dorin Popescu – Mixul geopolitic al Turciei la Marea Neagră. Reinventări paradigmactice	93
Silviu Nate – Identitatea geopolitică a Turciei între balansare strategică regională și decuplare transatlantică	103
Gabriel-Sorin Grosoiu – Neo-otomanismul și ambițiile imperiale ale Turciei în Bosnia și Herțegovina	119
Maria-Cătălina Caimeanu – Turcia – puntea între Occident și Asia. Criza refugiaților și fenomenul migrației clandestine – Siria și Afganistan	133

100 DE ANI DE REPUBLICĂ ȘI... DE CONTROVERSE

Iulian Mareș – Istanbul – diplomația orașelor	149
Cătălin-Gabriel Done – NOI <i>versus</i> EI. Ghilotinarea democrației, autoritarismul socio-politic și convergența fundamentalismului religios	158
Dragoș Mateescu – Turcia spre Centenar. Autoritarism și anomie în secolul XXI	173
Fatma Yilmaz – Drepturile femeilor în Turcia – între republicanism și islamul politic. O perspectivă feministă ...	199
Andrei Miroiu – Kurdistanul și rezistența kurdă la începutul celui de-al doilea secol al Republicii Turce	226
Cristina Melnic – Jocul dublu al Turciei în Războiul din Ucraina	239

ECONOMIA TURCĂ ÎNTRE PERFORMANȚĂ
ȘI REcul. O DILEMĂ ÎNCĂ NELĂMURITĂ

Anca Dragu – Turcia – de la imperiu la hiperinflație	255
Răzvan Munteanu – Turcia: tranziția de la modelul politic către un regim autoritar competitiv	273
Mihnea Alexandru Ciocan – Performanță și contraperformanță în evoluția economică a Turciei din ultimele 3 decenii. De la promisiunea tigrlui eurasiatic la eșecul viziunii lui Erdoğan	281
Autorii (ordine alfabetică)	307
Index	313

LBRIS

We know
books

**IDENTITATE,
GEOPOLITICĂ ȘI IMPERIU**

ADIO, DAR RĂMÂN CU TINE... MEMORIA IMPERIALĂ, ISLAMIZAREA MOȘTENIRII LUI ATATÜRK ȘI MOȘTENIREA LUI ERDOĞAN

DAN DUNGACIU

„Tout commence en mystique et finit en politique.”
(Charles Péguy)

Memoria istorică nu moare niciodată. Poate să zacă, neutilizată, în cămara plină de praf a experiențelor istorice ale popoarelor, dar nu e niciodată dispărută. Mai ales când avem de-a face cu o memorie densă, constitutivă, victorioasă. Când împrejurările o permit, iar lideri puternici utilizează oportunitățile, aceasta revine pe scenă, intempestivă, în forme noi, copi vagi ale originalului istoric dar, totuși, recognoscibilă.

Este ceea ce se întâmplă, astăzi, cu Turcia.

Dincolo de toate evoluțiile sau involuțiile democratice, ale activismului *a-moral* al Ankarei sau al jocului la nenumărate capete care caracterizează diplomația turcă, fenomenul major care trebuie consemnat este dincolo de toate acestea: ține de o resurrecție majoră petrecută acolo, de câțiva ani buni, care poate fi comparată, în oglindă, doar cu apariția intempestivă în scenă a lui Mustafa Kemal, denumit ulterior, după model occidental, Atatürk – „părintele națiunii”.¹

Acest text vorbește despre două lucruri. Prima este această resurrecție cu rădăcini religioase, fără precedent, dar care, așa cum se întâmplă

¹ Andrew Mango, *Ataturk: The Biography of the Founder of Modern Turkey*, New York: The Overlook Press, 2002, p. 26.

de fiecare dată, nu e doar religioasă și își găsește expresii în toate domeniile vieții sociale, cu efecte majore nu doar asupra mișcării Turciei în plan strategic – pentru că o asemenea resurecției duce și la modificarea *hărții mentale strategice a Ankarei* –, dar și a modului în care noi ne putem raporta la Turcia de aici înainte.

În al doilea rând, asemenea resurecții masive, irepresibile, au, ca de fiecare dată, o expresie publică, invocată până la sațietate – este vorba despre președintele Recep Tayyip Erdoğan –, dar sunt mult dincolo de ea. Altminteri spus, ceea ce a pornit al 12-lea președinte turc transcende indiscutabil persoana lui. Moștenirea e prea profundă și implicațiile sunt mult (chiar) dincolo de alegerile decisive din acest an.

Altminteri spus, Erdoğan merge mai departe, chiar dacă pleacă.

Un moment astral pentru Turcia

Ce a făcut Kemal Atatürk cu Turcia după primul Război Mondial nu are echivalent decât în efortul de occidentalizare a Rusiei făcut de Petru cel Mare înainte cu 200 de ani. O schimbare din temelii – dură, radicală, dureroasă. Aparent, au câștigat și unul și celălalt, și liderul turc și cel rus, dar numai aparent. Căci asemenea victorii nu sunt niciodată complete și creează, vorba lui Spengler, *pseudomorfoze* care lasă în sistem tensiuni permanente și neostoite. Sank Petersburg a devenit Moscova și Ankara a devenit Istanbul – precum Constantinopole devenise Roma! –, dar nici Rusia „asiatică“, nici Turcia „islamică“ nu au dispărut complet.

Procesul a fost sângeros, chiar dacă „progresist“; adică... „modern“. Tehnic vorbind, nici unul, nici celălalt nu au avut de dat socoteală nimănui, nici intern, nici extern. Nu au existat atunci nici „societate civilă“, nici „opozitie“, nici „monitorizări“, nici drepturile omului. Când Kemal Atatürk a organizat în Turcia anilor '30 un concurs de Miss Univers sau când fiica lui conducea avionul, ne putem doar imagina reacțiile șocate ale unei populații care abia dădea, buimacă, ochii cu modernitatea. Despre *acea* parte a societății nu știm decât prea puține lucruri. Istoricii consemnează, contabil, că ar fi existat, între anii 1920 și 1939, 18 rebeliuni împotriva modernizării lui Kemal Atatürk, dar

mai mult decât atât, practic, nu știm.² Nimeni nu a consemnat cu acribie un proces ale cărei valențe „democratice“ nu pot fi nici măcar discutate.

Acum, că se întoarce roata, iar Erdoğan resuscită ceea ce Kemal Atatürk voia astupat pe vecie, lucrurile sunt incomparabil mai complicate. Dar faptul că, într-o oarecare măsură, a întors roata, fie și ajutat enorm, la vremea respectivă, de rețeaua lui Fethullah Gülen, e o performanță unică, în sine remarcabilă. „Dumnezeu și-a luat revanșa“ și în Turcia, după formula celebră a lui Gilles Kepel care voia, prin ea, să ilustreze resurecțiile religioase generalizate care au marcat lumea după 1990.

Spunem într-o oarecare măsură. Căci moștenirea „părintelui turcilor“ e prezentă și „greu de ucis“ inclusiv în eforturile lui Erdoğan. Și această moștenire este naționalismul turc. El face jocurile și astăzi, la fel ca pe vremea lui Kemal Atatürk, doar că... *altfel*. Resurecția religioasă, Islamul politic de astăzi și apropierea moștenirii imperiale sunt, toate, veșminte pentru naționalismul turc, la fel de pregnant, poate, ca pe vremea lui Kemal Atatürk, dar exprimat, cum spuneam, în alte forme.

Și iată paradoxul la care asistăm, observat deja. Căci deosebirea *de esență* (ontologică) între Kemal Atatürk și Recep Tayyip Erdoğan nu e atât de mare precum sugerează morfologia (*formele divergente*). Fundamentul resurecției turcești la care asistăm astăzi este națională și religioasă, este un *Islam turcesc* sau un *turco-Islam*, mai degrabă, specific, care se descarcă acum în forme imperiale – „otomane“ –, expansioniste, orgolioase și revendicative.

Și se varsă în toate direcțiile.

„Dumnezeu își ia revanșa“ – versiunea turcă

Cel mai mare neajuns al civilizației islamice este că nu are un Centru – un stat lider. Cea mai mare provocare astăzi este că Turcia vrea să devină acel lider. Așa trebuie citite toate evoluțiile de la Ankara, aparent contradictorii, de la prezența în Mediterana până la islamizarea Sfintei Sofia, de la achizițiile de armament american până la negocieri pe dosarul ruso-ucrainean.

² Soner Çagaptay, *Erdoğan și criza Turciei moderne*, Petrești: Publisol, 2021, p. 25.

Când o putere emergentă se manifestă, se manifestă pe toate palierele, sau pe toate care îi stau la îndemână. Așa face și Turcia. Dincolo de dimensiunea religioasă – chestiunea cea mai spectaculoasă, simbolic vorbind – există resurrecții masive și pe alte paliere: financiar, economic și strategic.

Nu e întâmplător că simbolistica religioasă a fost prima accesată de președintele Erdoğan. Replica de peste decenii trebuia să fie în oglindă! Pentru a marca ruptura de „lumea veche“, una dintre deciziile lui Kemal Atatürk a fost transformarea Sfintei Sofia în muzeu, în 1934. Prin asta nu a dorit atât „să o ofere umanității“ – cum se tot repetă calin – cât să o ia de la Islam, pentru a slăbi relevanța publică a religiei, miza fundamentală a „revoluției“ operate de „părintele turcilor“.

În 2020, Erdoğan o transformă în moschee – după ce, cu un an înainte, inaugurase, pe urmele sultanilor, Moschea Çamlica, cea mai mare moschee din Istanbul –, sub privirile admirative și revendicative ale turcilor din interior, dar și din afară. Semnalul a fost profund, pentru toți compatrioții, indiferent unde s-ar afla ei și nivelul lor de religiozitate, mai ales cei din Europa. Acest semnal de forță, naționalist și religios, a fost fără riscuri: o Europă sleită religios, o civilizație creștină fără vigoare, nu au dat, practic, niciun răspuns concludent. Erdoğan a jucat la câștig. America a luat act, Europa a tăcut, Rusia, vicleană, a răspuns pe toate calapodurile, în funcție de vocea care glăsuia – Președintele Putin, Biserica Ortodoxă sau MAE rus –, cu satisfacție evidentă că Patriarhul ecumenic Bartolomeu – „Patriarhul americanilor“, cum zice Moscova – a încasat o lovitură dură inclusiv pentru autocefalia Bisericii Ucrainene, lovitura în plex aplicată anterior rușilor.

Care e, de fapt, miza? Simbolică. Turcia este statul islamic cu cea mai puternică armată, cel mai bine plasat strategic, cu istorie imperială religioasă etc. Dar cel mai populat stat islamic este Indonezia, Mecca este în Arabia Saudită, teocrația islamică se află în Iran...

Nimeni nu poate strânge cu o singură mână pumnul islamic. De aceea Turcia vrea să adune mănunchiul reprezentării complete. Islamizarea unui muzeu fost biserică – căci despre asta a fost vorba până la urmă – înseamnă apropierea unei simbolistici religioase care să facă Turcia și mai pregnantă în *competiția pentru preluarea reprezentării Islamului*. Și să dea semnalul că Centrul Islamului este la Istanbul.

Acesta a fost mesajul principal.

Imperiul contraatacă.

Niciodată Turcia nu a fost mai prosperă

Și nu a fost singurul. Un alt eveniment, care s-a bucurat de mai puțină atenție, s-a petrecut cam tot atunci.

„Vrem să facem Istanbulul centrul economic și financiar al Islamului“ – spunea, cu subiect și predicat, președintele Erdoğan, la cea de-a 12 Conferință Internațională dedicată Finanțelor și Economiei Islamice desfășurată la Istanbul în iunie 2020. La începutul 2020, agenția de rating Moody a anunțat că instrumentele bancare islamice ale Turciei se vor dubla în viitorul deceniu ca urmare a inițiativelor guvernamentale care au pornit un program de creștere accelerată. Turcia și-a asumat deja ideea de a deveni *un hub al finanțelor și băncilor islamice*.³

Era primul mesaj transmis de Președintele Erdoğan. Al doilea mesaj transmis de către Președintele Erdoğan a fost legat de *modelul economic al Islamului*, care, după cum a dovedit prestația Turciei în timpul crizei pandemice, de succes, spune președintele, poate pune lumea în ordine, are suficient de multe instrumente și ca să răspundă la provocările de acest tip. Dacă e să căutăm un loc de unde economia lumii poate fi salvată după Covid-19, acel spațiu este Islamul. Iar în cadrul Islamului, evident, Turcia.

Realitatea este că Turcia lui Erdoğan, dincolo de problemele pe care le are astăzi, nu a fost lipsită de eficiență, devenind, de departe, *cea mai prosperă din istoria sa modernă*. Premierul Erdoğan nu a livrat doar vorbe și ambiții, ci și rezultate concrete. A scos din sărăcie milioane de turci și a ridicat puterea economică a țării la nivele neimaginabile anterior. E important să nu ignorăm asta, căci e un element care va face ca moștenirea strategică a lui Erdoğan să fie și mai greu de uitat, depășit sau ignorat.

Partidul Justiției și al Dezvoltării a fost format în 2001, iar Erdoğan a fost prim-ministru al Turciei între 2003 și 2014, apoi a devenit mai târziu președinte, iar acum „Başkan“ în noul sistem prezidențial.

³ Recep Tayyip Erdoğan, „Islamic Economics is the Key to Solve the Crisis“, Istanbul Zaim University, disponibil la <https://www.izu.edu.tr/en/news/2020/10/06/president-Erdoğan-islamic-economics-is-the-key-to-solve-the-crisis>.

Iată evoluția PIB-ului țării în USD:

Turkey / Gross domestic product

771.4 billion USD (2018)

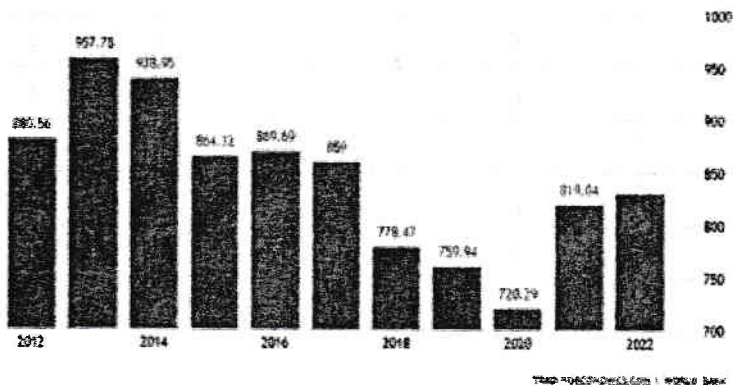

Explore more

Sources include: World Bank

Feedback

Ca premier, Erdoğan a îmbunătățit economia țării în mod semnificativ, dacă judecăm doar PIB-ul prin creșterea acestuia la 950,6 miliarde USD de la 311,8 miliarde USD. Indiferent de acuze, este de netăgăduit că PIB-ul Turciei a crescut vertiginos din 2003 până în 2013 – ani în care a condus ca prim-ministru al țării.

Astăzi, economia în scădere și pierderea de valoare a lirei turcești pot fi resimțite de către toți cetățenii turci. Nu e cazul să intrăm acum în prea multe explicații, dar trebuie amintite aici: protestele în masă în